

žaduje aj *nový typ* pracovníka: kultúrneho a vzdelaného, schopného vedome a s maximálnou efektívnosťou uplatňovať novú techniku a technológiu výroby".⁹

L. N. Kogan ďalej kritizuje teórie, ktoré hľadajú neprekonateľný antagonizmus medzi „civilizáciou“ a „kultúrou“, medzi „masovou kultúrou“ a kultúrou elity, medzi „humanitnou kultúrou“ a „kultúrou vedcov a technikov“ atď. Tvrdí, že v súčasnosti vzniká takáto dialektika vzájomná súvislosť: „Na jednej strane predkladajú nové požiadavky duchovnej kultúry, na druhej strane formujú nový typ osobnosti, sama socialistická duchovná kultúra vystupuje ako faktor urýchľovania vedeckého a technického pokroku, ako jeden z rozhodujúcich faktorov rozvoja vedeckotechnickej revolúcie.“¹⁰

Problematika vysokých škôl a ich pôsobeniu na vytváranie kultúrneho profilu socialistického človeka sa venuje úvodná štúdia tretej časti recenzovaného zborníka. Jej autorom je V. P. Jelutin a práca má názov *Vysoká škola v súčasnej etape*. Problémami výstavby moderného školstva sa zaoberá aj nasledujúci príspevok M. A. Prokofieva, člena korešpondenta AV ZSSR, *Nové horizonty sovietskej školy*.

O niektorých všeobecných problémoch kultúry hovorí štúdia F. I. Korovina *Kultúra národa*. Otázkam masovokomunikačných prostriedkov a problematike masovej kultúry sa venovali v poslednej štúdii zborníka dvaja autori: B. D. Dacjuk a J. N. Z asurskij. Ich príspevok má názov *Prostriedky masovej informácie: teória a život*.

Na záver možno povedať, že zborník *Strana a socialistická kultúra* je dobrým príkladom praktickej realizácie záverov najvyšších orgánov strany.

Dalimír Hajko

ŠTÚDIE Z HISTÓRIE MARXISTICKO-LENINSKEJ ETIKY V ZSSR

História marxistickej morálnej teórie tvorí významnú a neoddeliteľnú súčasť histórie svetového etického myslenia. Preto fundovanejšie prepracovanie každej jej etapy znamená nielen hlbšie odkrytie vzájomných vzťahov v tomto historickom svetovom kontexte a tým i celistvejšie a konkrétnejšie poznanie daného problému, ale predovšetkým poukázanie na kvalitatívne iný prístup a zdôvodnenie morálnych otázok človeka v relácii k nemarxistickým etickým teóriám. Z tohto hľadiska treba každý marxistický pokus o historické objasnenie marxistického etického myslenia pozitívne hodnotiť a privítať, pretože je ukážkou nielen konštituovania a uplatňo-

vania marxistickej morálnej teórie v boji s inými morálnymi teóriami, ale jeho význam sa znásobuje aj tým, že sa ním spláca dlh marxistickej etike, ktorej sa v samom marxistickom filozofickom systéme doteraz venovalo relatívne málo pozornosti. Osobitne treba tento pokus oceniť vtedy, keď ide o knihu, ktorá na prvý pohľad dýcha serióznosťou, odbornosťou a bohatým teoretickým zázemím. Domnievame sa, že tieto dojmy nadobudne aj čitateľ po prečítaní knihy sovietskych filozofov A. G. Charčeva a B. D. Jakovleva *Štúdie z histórie marxisticko-leninskej etiky v ZSSR*.¹

Význam a hodnota knihy nie je iba

⁹ C. d., s. 174.

¹⁰ C. d., s. 191.

¹ CHARČEV, A. G. — JAKOVLEV, B. D.: Očerki istorii marksistsko-leninskoj etiki v SSSR, Nauka, Leningrad 1972, s. 216.

v jej vysokej odborno-teoretickej úrovni, ale predovšetkým v tom, že je to vlastne prvý pokus v sovietskej etickej literatúre o súhrnné zachytenie vývinu etického myslenia v ZSSR od VOSR do súčasnosti. Je tu teda snaha podať ucelený pohľad na tú časť histórie sovietskej etiky, ktorá bola doteraz viac-menej spracovaná iba fragmentárne. Treba pripomenúť úvodné slová autorov, že sa usilujú charakterizovať skôr základný obsah rozvoja marxistickej etiky v ZSSR, ukázať vnútornú jednotu tohto procesu, vyčleniť jeho jednotlivé etapy, odhaliť jeho zviazanosť s praktickou činnosťou národa, strany, hospodárstva. Autorom teda nejde o prísnu chronológiu vývinu jednotlivých problémov marxistickej morálnej teórie, i keď je táto chronológia evidentná v podtexte knihy, ale skôr im ide o analýzu základných ideí, faktorov, ktoré podmieňovali tento rozvoj.

Ťažko posúdiť, ktorá zo šiestich kapitol knihy je zaujímavejšia, myšlienkově konštruktívnejšia a prepracovanejšia. Logicky nadväzujú jedna na druhú. Pozoruhodná je už rozsiahla úvodná kapitola, riešiacca vzťah marxizmu a etiky, ktorá sa stáva východiskom pre ďalšie kapitoly. Treba totiž pripomenúť, že ujasnenie práve tohto vzťahu umožňuje autorom rozvíjať marxistické morálne myslenie tohto obdobia v relácii s celým marxistickým filozofickým myslením a súčasne im umožňuje odôvodniť aj základy a charakteristiku marxistickej etiky. Kapitola o vzťahu marxistickej filozofie a etiky je zaujímavá už aj tým, že v nej autori polemizujú s dvoma súčasnými koncepciami riešiacimi tento vzťah. Predstavitelia prvej koncepcie (Angelov, Momov) riešia tento vzťah v prospech etiky, ktorú chápu ako samostatnú spoločenskovednú disciplínu so svojím predmetom a metódou výskumu. Zástancovia druhej koncepcie (Šiškin, Žuravkov, Dramaljev) úplne ponechávajú etiku v systéme marxistickej filozofie. Domnievame sa, že postoj autorov knihy k tejto otázke je omnoho konštruktívnejší ako prísne zotrúvanie na jednom či druhom

názore. Tvrdia: „Riešenie tohto problému v etike deje sa v súvislosti s určitou či už materialistickou, alebo idealistickou filozofiou, v súvislosti s dialektickou alebo metafyzickou metodológiou a neskúma sa samostatne... Etika vo vzťahu k filozofii je ako ktorákoľvek iná spoločenskovedná disciplína (fyziológia, psychológia) ... Podstata je však v tom, že etika marxizmu rozširuje svoju problematiku nielen „horizontálne“, ale aj „vertikálne“, zahrnujúc do seba čo najviac konkrétnych výsledkov výskumu“ (s. 10). Celkom súhlasíme s autormi a domnievame sa, že podstata problému nie je v tom, kde etiku lokalizujeme, či do systému marxistickej filozofie, alebo ju chápeme ako samostatnú marxistickú spoločenskovednú disciplínu, ale ako etiku rieši a odpovedá na položené otázky.

V histórii marxisticko-leninskej etiky v Sovietskom zväze nachádzame dve veľké etapy vývinu: prvá sa viaže na obdobie od r. 1917 do začiatku tridsiatych rokov a nesie sa v znamení boja za víťazstvo socialistickej morálky v procese socialistickej revolúcie a budovania socializmu; druhá je limitovaná tridsiatymi rokmi a súčasnosťou a charakteristická je pre ňu predovšetkým snaha o upevnenie a rozvítie socialistickej morálky. Pritom si treba uvedomiť, že obsah etiky, okruh jej úloh a záujmov a celá jej problematika boli vždy prísne determinované sociálnymi pomermi v krajine. Preto i keď vznikali práce a teoretické koncepcie rôznej úrovne, musíme priznať spolu s autormi, že nielen dosiahnutie úrovne marxistického etického myslenia, ale aj chyby a pohlúdenia boli sociálne determinované (s. 39). Len na základe rešpektovania tohto faktu vieme pochopiť a odhaliť vlastnú podstatu a ťažký boj marxistickej etiky s takými etickými názormi, ako boli názory. A. Bogdanova, N. Bucharina, či E. Preobraženského, a tým súčasne priznať, že analýza procesu vývinu etického myslenia v ZSSR bola ťažká a zložitá.

Nepochybne významnú úlohu pri ana-

lýze tohto závažného objektu výskumu mal V. I. Lenin, ktorého mnohé teoretické práce po VOSR obsahujú podstatné črty novej morálky a základné smery komunistickej výchovy. Otázka vzťahu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a morálky a analýza morálnych problémov v porevolučných prácach V. I. Lenina stáva sa predmetom výskumu v druhej kapitole knihy. Aj keď musíme objektívne priznať, že práve týmto otázkam sa v sovietskej etickej literatúre doteraz venovalo najviac pozornosti, Čarčevov a Jakovlevov prístup zaujme čitateľa úsilím konkretizovať problematiku, nielen filozoficky a gnozeologicky odôvodniť Leninov záujem o morálne problémy, ale odhaliť aj sociálne korene nemarxistických prúdov v etickom myslení v porevolučnom Rusku. Domnievame sa, že táto kapitola pomôže čitateľovi na základe doteraz preštudovanej literatúry dokresliť mnohé nielen morálne a etické otázky tohto búrlivého obdobia v dejinách Sovietskeho zväzu.

Aj keď ďalšie kapitoly knihy, ako *Vývoj teórie komunistickej výchovy a niektoré otázky novej morálky* alebo *Problémy etiky vo filozofickej literatúre dvadsiatych tridsiatych rokov a analýza etických otázok predstaviteľmi sovietskej kultúry* či *Súčasná etapa rozvoja marxisticko-leninskej etiky v ZSSR* sú nepochybne myšlienково veľmi podnetné, snažiac sa o ucelený pohľad na jednotlivito postavené problémy, bohato doložené mnohými citátmi a odkazmi na literatúru, predsa len mimoriadnu pozornosť si zaslúži kapitola venovaná kritike buržoáznej morálky a boju s nábožensko-idealistickými teóriami etiky v prechodnom období. Toto zložité historické obdobie umožnilo vzniknúť najrozličnejším idealistickým etickým prúdom, od neokantizmu až po kresťanský mysticismus. N. Berdajev, S. Frank, S. Bulgakov, E. Radlov, L. Karsavin, N. Loskij, predstavitelia najrozličnejších foriem idealizmu, vytvorili základy idealistickej etiky, ktorá sa stala závažnou zbraňou v boji proti socializmu. Za krátky čas

(1921–1922), ako na to upozorňujú autori knihy, vyšlo v ZSSR veľké množstvo idealistickej literatúry, prevažne etického charakteru, a obnovilo sa vydávanie takých idealistických časopisov, ako *Myšlienka*, *Myšlienka* a slovo, a takých organizácií, ako boli Slobodná akadémia duchovnej kultúry, Filozofická spoločnosť a pod. Autori knihy upozorňujú na závažnú okolnosť, že totiž ruská idealistická filozofia a v súvislosti s tým aj jej etika neboli homogénne, jednotné vo svojich tvrdeniach. Diferencovanosť názorov sa znásobovala aj tým, že sa eticky prejavovali filozofi, ktorým dovtedy etická problematika bola cudzia. Ako príklad uvádzajú P. Sorokina a celú jeho filozoficko-etickú koncepciu. Osobitne však venujú pozornosť hlavným predstaviteľom objektívneho idealizmu a ich základným etickým prácam. Všímajú si filozofiu N. Berdajeva, S. Franka, L. Karsavina. Analýza Berdajevových prác, ako *Osud Ruska*, *Zmysel histórie*, *Nový stredovek* a predovšetkým *Kresťanstvo a triedny boj* im dáva možnosť veľmi presne a presvedčivo odkryť teoretické základy Berdajevovej etiky, ktorou sa tento filozof snažil dať triednemu boju duchovný a morálny charakter. Podobne je to aj s etickými názormi S. Franka a L. Karsavina. Musíme len súhlasiť s tvrdením sovietskych filozofov, že „v konkrétnych historických podmienkach prechodného obdobia tieto idey boli teoretickým základom boja proti socializmu a plnili úlohu ideologických ilúzií a potrieb potlačených tried“ (s. 71). Boj proti etickým idealistickým koncepciám bol mnohostranný a podľa autorov sa uskutočňoval trojakým spôsobom. Predovšetkým významnú úlohu tu zohralo druhé vydanie Leninovej práce *Materializmus a empiriokriticizmus* (1922); druhý útok sa viedol v podobe kritiky týchto smerov na stránkach marxistických časopisov, najmä časopisu *Pod zástavou marxizmu*. Končne tretí atak sa uskutočňoval formou konkrétnych úloh vyplývajúcich z uznesení strany a bol praktizovaný činmi takých

osobností, ako boli N. K. Krupská, E. M. Jaroslavskij, A. V. Lunačarskij, L. Akselrod. Sovietski filozofi vo svojej knihe venujú mimoriadnu pozornosť predovšetkým teoretickým názorom Lunačarského a Akselrodovej, ktorej práce ostro kritizovali Berdajevovu filozofiu. V závere tejto mimoriadne pozoruhodnej kapitoly Jakovlev a Charčev v snahe charakterizovať etiku tohto nepokojného obdobia dejín ZSSR uzatvárajú: „V podstate procesu vývinu marxistickej etiky dvadsiaty rok, v ostrej polemike s buržoáznou a náboženskou etikou, v ťažkej každodennej výchovnej práci

odkrývala sa podstata sociálno-etických ideálov a cieľov novej socialistickej spoločnosti, pre ktorú najvyššiu hodnotu sa stáva človek” (s. 81).

Táto nenápadná a svojim rozsahom pomerne skromná knižka sovietskych filozofov, ktorá nastoľuje najzávažnejšie otázky vývinu etiky v ZSSR od VOSR až do súčasnosti, iste bude nielen cennou pomôckou pri získaní prehľadu o vývoji a konštituovaní marxistickej etiky v prvej krajine socializmu, ale bude čitateľa aj inšpirovať k mnohým úvahám o nastolených problémoch.

B. Hlavová

DIALEKTIKA A SÚČASNÁ FYZIKA

Rozpracúvanie súčasných prírodovedných teórií prináša mnoho vážnych problémov, ktoré už nemožno riešiť v rámci samých špeciálnych vied. Majú totiž takú všeobecnú platnosť, že sa musí k nim vyjadriť aj sama filozofia. Problém vzájomného vzťahu filozofie a prírodných vied nie je nový. Vypuklo sa však prejavil až v našom storočí, keď vznikla relativistická fyzika.

Práca P. Š. Dyšlevého *Materialistická dialektika a fyzikálny relativizmus* (P. Š. Dyšlevij, Materialističeskaja dialektika a fizičeskij relativizm, Kijev 1972, 321 s.) sa zaoberá „rozborom a úlohou princípov a kategórií materialistickej dialektiky pri formovaní a interpretácii relativistických teórií aj kvantovej mechaniky, ako aj pri riešení metodologických problémov, ktoré sa objavili vznikom relativistickej a kvantovej fyziky” (s. 7).

Práca pozostáva z dvoch častí: *Dialektika fyzikálneho poznania* a *Filozofická analýza koncepcie relativity*.

V prvej časti autor analyzuje tri základné problémy súčasnej fyziky: Teoreticko-poznávacie zvláštnosti fyziky 20. stor., objektívnosť relativistického a kvantového opisu a pojem „fyzikálna realita”, ktorý považuje za základ fyzikálneho poznania.

Základným metodologickým východiskom je materiálnosť vonkajšieho sveta a jeho poznateľnosť. Táto téza je vyjadrením dialekticko-materialistického riešenia základnej filozofickej otázky vo fyzike. Práve relativistická a kvantová fyzika výrazne nastolila problém vzájomného vzťahu subjektu a objektu. „Pri filozofickej analýze podstaty súčasného fyzikálneho poznania je potrebné zamerať sa nielen na zákonitosti a vlastnosti fyzikálnych objektov, ... ale aj na podstatnú evolúciu, neustále rozširovanie a prehlbovanie aktívnosti subjektu poznania” (s. 12) v procese poznávania fyzikálnej reality. V modernej fyzike musíme uvažovať o subjekte aj v rovine experimentu aj v teoretickej rovine. „Tendencia vývinu súčasnej fyziky je taká, že naďalej bude vzrastať aktivita subjektu poznania, ktorá však nemá nič spoločného ani so subjektivizáciou fyzikálneho poznania, ani s antropomorfizmom” (s. 15). Tieto subjektívne momenty v poznaní sa prejavujú v metodológii fyziky a sú vyjadrené v pojmoch *pozorovateľ* a *podmienky poznania*. Podmienky poznania sú sprostredkujúcim ohniskom v procese poznania medzi pozorovateľom a fyzikálnymi objektmi.

V čom sa líši metodológia relativistickej